

תנו רבנן: יכול יוצא אדם ידי חובתו בפסח, במצה של בכורים? — תלמוד לומר: "בכל מושבותיכם תאכלו מצות". אין יוצאים אלא במצה הנאכלת בכל מושבותיכם. יצאו בכורים שאין יוצאין בהם. לפי שאין נאכלין בכל מושבותיכם, אלא בירושלים בלבד — דברי רבי יוסי הגלילי.

רבי עקיבא אומר: מטעם אחר אין יוצאין במצת בכורים. לפי שהוקשו מצה ומרור זה לזה. כדכתיב "על מצות ומרורים יאכלוהו". מה מרור, אין יוצאין בו אלא בירק שאינו בדין בכורים [שהרי אין מביאים בכורים אלא משבעת המינים], אף מצה, אין יוצאין אלא במצה שאינה בכורים⁽¹⁵⁾.

ואי תאמר, מה מרור יוצאין בו רק בירק שאין במינו בכורים, אם כן אף מצה אין יוצאין אלא במצה שאין במינה בכורים. לפיכך, אוציא חטין ושעורין שאין יוצאין^{12-ב} בהן ידי חובת מצה, לפי שמשבעת המינים הן, ויש במינן ביכורים. לא כן הוא. שהרי תלמוד לומר: "בערב תאכלו מצות". אף מצות חטין ושעורין ריבה⁽¹⁾.

וכיון שהעזרה היא מקום שהכהנים מצויין בו, רואים הם את הזר בלישתו. והם מלמדים אותו להזהר מחימוץ.

לאפוקי לתיתה, דאינה בזריזין, ואף לא בעזרה שהיא מקום זריזין! אלא נעשית על ידי זרים, אף מחוץ לחומת העזרה. הלכך אין לותתין את המנחות. שהרי יש לחוש בה לחימוץ.

ותו הוינן: ומאי שנא שאר מנחות ממנחת העומר, שאף היא אינה באה חמץ. ותניא: מנחת העומר, לותתין אותה, וצוברין אותה [עורמים אותה בערימה], כדי שיזובו המים שנלתתה בהם! והרי אין הלתיתה נעשית בזריזין, ולא במקום זריזין, ואמאי לא חיישינן בה לחימוץ⁽¹⁴⁾?

ומשינינן: מנחת העומר היא קרבן ציבור. וציבור שאני! לפי שכל עסקיה נעשים על פי בית דין. ונזהרים בה היטב מחימוץ. הלכך, אין לחוש בה שתחמיץ על ידי הלתיתה. מה שאין כן במנחות יחיד, חיישינן שמא בשעת הלתיתה לא ישמור כראוי את החיטין מחימוץ.

מעשר שני ממצה. ונימא, מה מרור אינו מעשר שני [שאינו מעשר רק מן התורה], אף מצה כן. רבי עקיבא איגר.

ויעוין בצל"ח שהקשה כן. והוסיף להקשות גם מחלה ותרומה לכהנים, אמאי יוצאים בהן? והלא אינן נוהגות במרור.

1. ואין להקשות, דאם כן נוציא אף שאר מיני דגן, שהרי יש במינן ביכורים [שכוסמין מין חטין, ושיפון ושכולת שועל מין שעורים], שהרי בהכרח המצה באה מן הדגן. דהא "לחם" בעינן. ואם כן אין למעט אלא חטין ושעורים

14. ולכאורה אין שייכת קושיה זו לסוגיין. אלא קושיה בפני עצמה היא. מאי שנא מנחת העומר משאר מנחות לענין לתיתה.

אך יש לומר, דלולא מאי דאמרינן, היה אפשר ליישב, דשאני עומר דמתחילת קצירתו הוא נעשה לשם העומר, ולכן נזהרים בו טפי מחימוץ. אבל לאחר דאמרינן, דאף במצה הנעשית לשמה אסרינן ללוש בפושרין, ולא סמכינן על כך שיהרו בו מחימוץ, שוב תיקשי ממנחת העומר. צל"ח.

15. וצריך עיון, אם כן נמעט מהאי טעמא אף

בכל מושבות יוצאים בה. יצאו בכורים, משום שאין נאכלים בכל מושבות אלא בירושלים, אין יוצאין בהם.

יכול שאני מוציא משום כן אף מצת מעשר שני בירושלים? שהרי אף היא אינה נאכלת בכל מושבות אלא בירושלים⁽²⁾. ואחר שנכנסה לירושלים, שוב אינה מתחללת, ואין לה היתר לאוכלה חוץ לירושלים. שהרי משקלטו מחיצות העיר את המעשר שני, מדרבנן⁽³⁾ שוב אינו מתחלל. ואם כן, לא

ותמהינן: אי מצות מצות ריבה, נימא דאפילו בביכורים נמי יצא ידי חובתו! ומדוע מרבין דוקא מין שישנו בביכורים?

ומסקינן: אלא הדר ביה רבי עקיבא מדרשה זו. וחזר למעט ביכורים משום שאינם נאכלים בכל מושבות, כדרבי יוסי הגלילי.

דתניא: יכול יצא אדם ידי חובתו במצת בכורים? — תלמוד לומר: "בכל מושבותיכם תאכלו מצות". מצה הנאכלת

מדרבנן איך אפשר לרבותו מדרשה ד"מצות מצות ריבה". והרי מדאורייתא בין כך יוצאים בו. רבי עקיבא איגר.

ואף תוספות לקמן כתבו כן בפירוש השני. אבל כאן כתבו, דלא איצטריך לאוקמה כרבי אליעזר, אלא למאן דאמר מחיצה לקלוט דאורייתא [שאחר שנכנס למחיצות העיר, מדאורייתא אינו יכול להוציא חוץ לירושלים ולפדותו]. אבל למאן דאמר דאין דין זה אלא מדרבנן, אתי שפיר לכולי עלמא. שהרי מדאורייתא יכול להוציא ולפדותו מחוץ לעיר. ושפיר קרינן ביה "נאכל בכל מושבות".

ולכאורה תליא בספיקו של רמי בר חמא, לקמן לט ב. רש"ש.

מיהו, רבי אליעזר מצי סבר אף כמאן דאמר, "מחיצות לקלוט לאו דאורייתא". ואיצטריך קרא למעשר שנטמא, להתיר לפדותו אף בתוך ירושלים. שם.

ויעוין במהר"ם חלאווה שכתב, דמשום פדיון דחוץ לירושלים, לא חשיב היתר בכל מושבות. מפני שכשנפדה, שוב אין הוא מעשר שני, אלא קדושתו נתפסת במעות. מה שאין כן בנטמא בירושלים, שהוא נמצא במקום שנאכל, וכבר חל בו שם מעשר, חשיב שפיר יש לו היתר במושבות על ידי פדיון.

שמהם עצמם מביאים ביכורים. ולא כוסמין ושיפון שאין מביאים מהם ביכורים. תוספות, על פי הפני יהושע. וכן מוכח מהגהת המהרש"ל בתוספות.

אבל המהרש"א כתב, דהניחו התוספות דבריהם בקושיה. והנראה מדבריו, דמביאין ביכורים אף מכוסמין. לפי שהם מין חיטים. וקצת יש להביא ראיה דהיכא דכתיב "חטים" אין כוסמין בכלל, מדכתיב "והחטה והכוסמת לא נכתה". ומדאיצטריך למיכתב תרוייהו, משמע דאינם זה בכלל זה. וכן נראה מהא דאין מביאים מנחה מן הכוסמין, ולא מנחת העומר משיפון ושכולת שועל. ואם כן, מסתבר דאין מביאים מהם ביכורים. רש"ש. ויעוין שם עוד באריכות דבריו.

2. ואין זה אלא בזמן בית עולמים. אבל בזמן נוב וגבעון היה נאכל המעשר בכל ערי ישראל. תוספות.

3. רש"י. והנראה מדבריו, דאין יוצאים במעשר שני רק מדרבנן. ואף דמדאורייתא נאכל בכל מושבות, מדרבנן מיהו נכלל בדרשה זו. [אכן להמבואר במהרש"א לעיל, דטבל דעציץ נקוב לא נכלל במיעוט זה, צריך עיון]. מיהו צריך עיון גדול, אי כל פסולו הוא רק

[מיהו, פשטא דקרא לא בהכי איירי. אלא במי שהוא רחוק מירושלים, ואינו יכול לשאת את המעשר עצמו לירושלים. שהוא מחללו על מעות, ומביאם לירושלים].

ומאחר שמצינו במעשר שני שנטמא, שיש לו חילול אף בירושלים, שוב קרינן ביה "יש לו היתר במושבות", אף כשהוא טהור. הלכך יוצאים בו בירושלים ידי חובת מצה.

ומסיימת הגמרא את ההוכחה לכך שחזר בו רבי עקיבא ממה שמיעט ביכורים מהיקש מצה למרור:

הרי מבואר בברייתא הנ"ל, דדוקא בכורים ממעטינן מ"בכל מושבותיכם". אבל במצת מעשר שני יוצאים ידי חובה. **ומאן שמעת ליה דאמר במעשר שני, דנפיק ביה ידי מצה?** — הלא רבי עקיבא אמר כן. דאילו רבי יוסי הגלילי ממעט אף מעשר שני, כדאיתא לעיל. אלמא, הך ברייתא אזלא כרבי עקיבא. וקממעט להו לביכורים מ"בכל מושבותיכם", ולא מהיקש מצה למרור. **שמע מינה, הדר ביה רבי עקיבא מההוא היקשא.**

ותו הוינן: **ורבי יוסי הגלילי, למה הוא צריך למעט בכורים מ"בכל מושבותיכם?" תיפוק ליה מ"לחם עוני".** שהרי מהאי קרא מיעט לעיל מעשר שני. דדוקא **מי שנאכל ב"אוני"** [אנינות], יוצאים בו ידי חובת מצה. **יצא זה מעשר שני שאין נאכל באנינות, אלא בשמחה.** והכי נמי ימעט בכורים, לפי שאינם נאכלים באנינות.

יצאו בה ידי חובה (4) — לא כן הוא.

שהרי תלמוד לומר: **"מצות"** בלשון רבים, אף **מצות** מעשר שני ריבה.

והוינן בה: **ומה ראית לרבות מצת מעשר שני מ"מצות", ולהוציא מצת בכורים מ"מושבותיכם?"** נימא איפכא. ויתמעט מעשר שני מ"מושבותיכם", ויתרבו בכורים מ"מצות".

ומשנינן: **מרבה אני מעשר שני, משום שלפעמים יש לו היתר להיאכל בכל מושבות על ידי חילול, אף לאחר שנכנס לירושלים. וכדרכי אלעזר המובא בסמוך.**

ומוציא אני בכורים שאין להן היתר להיאכל בכל מושבות חוץ לירושלים, בשום אופן, שהרי אין פדיון לביכורים.

דאמר רבי אלעזר: מנין למעשר שני שנטמא ונאסר באכילה, שפורין אותו אפילו כשהוא כבר בירושלים? — תלמוד לומר בו: **"כי לא תוכל שאתו וגו' ונתת בכסף, וצרת הכסף בידך, והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך". ואין "שאת" אלא אכילה.** כמו שנאמר ביוסף ואחיו, **"וישא משאות מאת פניו אליהם".** שהביא לפניהם מאכלים.

והכי דרשינן לקרא: אם נטמא המעשר ושוב אינך יכול לאוכלו, פדהו בכסף. ויתקדש הכסף בקדושת מעשר שני. ואחר כך תחלל את הכסף בירושלים על אוכל, ותאכלנו בקדושת מעשר שני.

משום שכל זמן שלא נפדה אין לו היתר אלא בירושלים. רבי עקיבא איגר.

4. רש"י. אבל מתוספות יש לדקדק, דהוה אמינא דמעשר שני אין לו היתר במושבות,

ותו הוינן: **ורבי שמעון**, נהי דהיקיש בכורים למעשר לית ליה, מכל מקום יאסרו לאונן, משום ד"שמחה" מיהא מוכתב כתיבא כהו. כדכתיב בסוף פרשת ביכורים, "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך"! ונדרוש מהא לאסור את האונן בביכורים, לפי שאינו בשמחה.

ומשנינן: **ההוא** "ושמחת", לזמן שמחה הוא דאתא! שהמביא ביכורים לעזרה, קורא פרשת "ארמי אובד אבי". כדכתיב "וענית ואמרת לפני ה' אלהיך, ארמי אובד אמי וגו'". ומדכתיב "ושמחת", ילפינן דאין מצות קריאה נוהגת אלא בזמן שהאדם שמח בתבואתו.

כדתנן: מעצרת ועד החג [משבועות עד סוכות], מביא ביכורים, וקורא פרשת "ארמי אובד אבי"! לפי שעצרת היא זמן קצירת התבואה. והחג הוא זמן לקיטת התבואה ואסיפתה. ובתוך הזמן הזה לכו שמח בתבואתו.

מהחג ועד חנוכה, מביא ביכורים. אבל אינו קורא בזמן הבאתם פרשת "ארמי אובד אבי"! לפי שכבר אינו זמן שמחה.

ומחנוכה ועד עצרת, אינו זמן הבאת ביכורים כלל. כדרשינן בסיפרי, "אשר תביא מארצך" — כל זמן שמצויים הפירות על פני ארצך, שעדיין לא כלו לחיה מן השדה, אתה מביא ביכורים. ומחנוכה ואילך כבר אינם מצויים הפירות בשדה⁽⁵⁾.

ומשנינן: רבי יוסי הגלילי סבר ליה כרבי שמעון, ומתיר לאכול בכורים באנינות.

וכדתניא: ביכורים אסורים לאונן.

ורבי שמעון מתיר.

והוינן בה: **מאי טעמא דרבנן** האוסרים אכילת ביכורים לאונן?

ומשנינן: משום דכתיב, "לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך ובכורות בקרבך וצאנך, וכל נדריך אשר תדור, ונדבותיך ותרומת ידך". ורישא דקרא מישתעי במעשר שני, שאינו נאכל אלא בירושלים.

ואמר מר: "תרומת ידך" דכתיב בסיפא דקרא, אלו בכורים. דהא כתיב בהם "יד". שנאמר "ולקח הכהן הטנא מידך". ללמד, שאף הם אין נאכלים אלא בירושלים. הרי דאיתקש ביכורים למעשר שני. מה מעשר שני אסור לאונן, כדכתיב ביה "לא אכלתי באוני ממנו", אף ביכורים, אסור לאונן לאוכלם.

ורבי שמעון מתיר בכורים לאונן, משום ד"תרומה" קרינחו רחמנא בהאי קרא. כדכתיב, "תרומת ידך". מה תרומה מותרת לאונן [כדרשינן מ"וכל זר לא יאכל קדש", זרות אמרתי לך, ולא אנינות], אף בכורים מותר לאונן.

לחיה מן השדה.

וצריך לומר דבחנוכה כלים מינים אחרים, כגרוגרות או תמרים. רש"ש.

5. וצריך עיון, הא לקמן [נג] מבואר, דאוכלים בענבים של שביעית עד הפסח של שנה שמינית. ובזיתים עד העצרת. ואף התם תליא בזמן שכלו

קיבר, שניטל כל הדרה. והיא פת העשויה מסוביץ⁽⁸⁾, שדוקא היא קרויה "לחם עוני", אבל לא יצא בפת נקיה?

תלמוד לומר: "מצות" בלשון רבים, אף שאר מצות ריבה. ואפילו במצות של שלמה המלך, שהיו עשויות מסולת נקיה.

תנו רבנן: כתיב במצה "לחם עוני". וממעטינן, **פרט לחלוט** [במים רותחים]⁽⁶⁾. ופרט למצה העשויה בצורת **אשישה** [גלוסקה גדולה], שאין יוצאין בהן, לפי שהן חשובות, ואינן "לחם עוני"⁽⁷⁾.

יכול לא יצא אדם בפת הדראה [פת

"לחם". ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח. ויש לומר, דהתם נמי איירי בבלילה רכה. דקודם אפיה לאו לחם הוא כלל. ורק לאחר אפייתו נעשה לחם. הלכך חשיב שפיר "לחם עוני". שכל זמן שלא נחשב לחם, לא הפקיעה ממנו החליטה תורת "לחם עוני". תוספות. ורב האי פירש, ד"חלוט" דהתם היינו בשמן, כחלוט של בעלי בתים. אבל חלוט ברותחין, יוצאים בו.

ובעל המאור כתב, דההיא דיבמות איירי בחזר ואפאה בתנור. דבכהאי גוונא שפיר חשיב "לחם עוני". והכא איירי כשלא חזר ואפאה. ובאמת פסולה משום דלא איקרי "לחם" כלל. ולא נקיט "עוני", אלא משום אשישה. והרמב"ן **במלחמות ה'** כתב ליישב, דתרי גווני חליטה נינהו. אם חולט את הקמח כדי ללבנו, אינו קרוי "לחם עוני". אבל אם חולטו כדי שיאפה בתנור אפיה מועטת, שפיר קרינן ביה "לחם עוני". שכן דרך העניים.

8. **רש"י ורי"ף.** ותמהו **הראשונים**, הא לקמן קתני דיוצאים בפת הדראה. ואילו בפת סוביץ אין יוצאים. שהרי אינו חייב בחלה, כדתנן בפרק שני דחלה. ובמצה בעינן "לחם", דומיא דחלה. ופירש הרמב"ן, ד"הדראה" הוא מלשון ה"כינה" שבתבואה. והיא התולעת הנעשית בתבואה. והפת הנעשית מתבואה מתולעת זו, היא גרועה. ועלה קאמר "יכול אין יוצאין אלא בפת הדראה".

ויעוין **ברא"ש** שכתב ביישוב שיטת רש"י

וכבר תמה החזון איש, למה לא נאמר בביכורים זמן לכל מין ומין בפני עצמו, כמו בשביעית.

6. וצריך לומר דאיירי בחלטו לאחר הלישה. שאם לא כן, בלאו הכי אין יוצאים בו. דהא לא אתי לידי חימוץ, ולא שייכא ביה שימור דלישה. וכמו שכתב הרמב"ן בשם הירושלמי [הובא לעיל לו א בהערה 4]. חזון איש.

7. ומדפסל דוקא משום "לחם עוני", משמע דאיקרי לחם. ולא דמי ל"חלת המסרת" דלקמן, דלא איקרי "לחם" כלל, ופטורה מן החלה. ואף דהתם נמי מפרשינן לה בחלוט, התם איירי בבלילתו רכה. והכא בבלילה עבה. תוספות. והוא על פי דרכם לקמן לו ב, דסגי או בלישה לחוד או באפיה לחוד להחשיבו לחם. [וגם הרא"ש תירץ כן. וצריך עיון, הרי אית ליה כשיטת הר"ש [לקמן לו א, בהערה 4], דבלא אפיה אינה קרויה לחם, אף בבלילה עבה. וצריך לומר, דאיירי כשגילגלה על מנת לאפותה. ואחר כך נמלך עליה לבשלה. דבכהאי גוונא, לכולי עלמא קרויה לחם.

מיהו, למאי דכתב המגן אברהם בסימן קסח סקל"ב, דאף בכהאי גוונא אינה קרויה לחם אלא לענין חלה בלבד, ולא לענין "המוציא", עדיין קשיא. **קרבן נתנאל**].

עוד תירצו, דלבסוף חזר ואפאו בתנור. מיהו הקשו, דביבמות מ א איתא, דאף דמתחלה חלטו, לאחר שאופהו בתנור קרינן ביה

הפנים" קרוי כן, משום שהיו לו פנים. ואין פנים פחותים מטפת. ואף הוא לא היה בא מן החמץ. כדכתיב, "כל המנחה אשר תקריבו לה, לא תעשה חמץ". ודרשינן, "כל המנחה" — לרבות לחם הפנים! אלמא, אף בעובי טפח אינו מחמץ.

אבל אם הוא עבה יותר מטפח, אף בית הלל אוסרים בו, משום חשש חימוץ.

מתקף לה רב יוסף: וכי מה ראייה מלחם הפנים שעשייתו היא על ידי כהנים שהם זריזין? ואם אמרו בזריזין שיכולים לשמר מחימוץ אף בעובי טפח, וכי יאמרו כן אף במצה המסורה לכל, ואף לשאינן זריזין?!

ועוד: הרי בעשיית לחם הפנים היו עמלים הרבה, כדין כל המנחות. דשינו: כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה [שפשוף החיטה בין ידו לכלין], ושלש מאות בעיטה [שהיו מבעטין את החיטה באגרוף]! ומרוב העמל שעמלו בהן לא היו ממהרות להחמץ. ואם אמרו בלחם הפנים שהוא פת עמילה, שאינו מחמץ בעובי טפח, וכי יאמרו כן בסתם פת, שאינה עמילה?!

ועוד: הרי לא היו כורתים עצים לצורך המקדש אלא בימות החמה, עד ט"ו באב, כדי שיהיו יבשים טובא. ופת הנאפית על עצים אלו אינה ממהרת להחמץ. הלכך, אם אמרו בלחם הפנים שנאפה בעצים יבשים, שאינו מחמץ אף בעובי טפח, וכי יאמרו כן בסתם מצות שנאפות בעצים לחים?!

ועוד: הרי את התנור שבמקדש היו מסיקים כל יום בלא הפסק, לצורך אפית מנחות ולחמי תודה. ומתוך כך היה חם הרבה. הלכך, אם אמרו בלחם הפנים שאינו מחמץ

אם כן, מה תלמוד לומר "לחם עוני"? — פרט לחלוט ואשישה.

והוינן בה: ומאי [מהיכן] משמע דהאי "אשישה", לישנא דחשיבותא היא?

ומשינן: מדכתיב בדוד [ביום ששב ארון ה' לעיר דוד], "ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אישה, לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת, וילך כל העם איש לביתו".

ואמר רב חנן בר אבא: "אשפר", הוא אחד משישה שבפר! כלומר, נתח בשר שהוא שישיית פר.

"אשישה", היא גלוסקה גדולה ששעורה הוא אחד משישה שבאיפה!

ופליגא רב חנן אדשמואל. דאמר שמואל: אשישה אינה דבר מאכל כלל, אלא היא גרבא דחמרא [איפת יין]. וכדכתיב "ואהבי אשישי ענבים". שאמר ה' אל הושע על ישראל, שהם פונים לאלהים אחרים, ואוהבים הם אשישי ענבים. אלמא, "אשישה" מדת יין היא.

תנו רבנן: אין אופין פת עבה בפסח! שמחמת שהיא עבה, אי אפשר לשומרה מחימוץ — דברי בית שמאי.

א-ז רבית הלל מתירין.

והוינן בה: וכמה הוא שיעור פת עבה?

אמר רב הונא: עובי טפח! ובוזה אסרו בית שמאי. ובית הלל התירו, שהרי כן מצינו בלחם הפנים, שהיה עוביו טפח! ש"לחם